

MI VAN ÉS MI LESZ SPANYOLORSZÁGBAN?

EZERKILENC SZÁZHARMINCHAT JOLIUS IS-ÁN hajnalban Spanyol-Nyugatafrika helyőrségeinek tisztikara és legénye sége föllázadt a madridi kormány ellen, mely ekkor mir mind érezhetőbben szovjetbefolyás alá került. Az újabb forradalom első rezdülései alig keltettek nagyobb izgalmat, rövid napihír az újságokban; hiszen az utóbbi években a kisebb-nagyobb zavargások majdnem napirenden voltak Spanyolországban, úgyhogy ennek a zendülésnek első hire valószínűleg a legérzékenyebb diplomáciai szeizmográf tűjét is csak alig lendítette ki, mert ekkor még senki sem sejtette, hogy ez a forradalmi megmozdulás helyi jelentőségén túl súlyos európai bonyodalmak magját hordja magában. Franciaországban ekkor élte mézesheteit a népfront, mely a „fehér“ forradalom ellen a „vörös“ madridi kormány mellé állt, Oroszország helye is adva volt a kormány oldalán, Anglia szimpátiája is Madrid felé irányult. Olaszország és Németország pedig a forradalom pártján voltak, mivel mindenáron meg akarták akadályozni, hogy egy kommunista állam alakulhasson a Földközi-tenger partvidékén. Az európai államok ilyen állásfoglalásának következménye lett aztán, hogy az elsősorban spanyol belső ügy súlyos európai bonyodalmakat robbantott ki és a forradalom kitörése óta elmúlt egy és negyed év alatt számtalanszor fenyegetett az európai háború réme. Sokszor látszott úgy, hogy a spanyol félsziget belső átalakulási folyamata és élethalálharca másodrendű kérdés lett az európai hatalmak állandóan kiütköző érdeksurlódásai mellett; a polgárháború borzalmi sokszor elhalványultak a hatalmak diplomáciai vitái mellett. Így történt aztán, hogy a világ szeme a belső spanyol eseményekről elkalandozott s többet olvashattunk a Földközi-tenger erőviszonyainak egyensúlyáról, Oroszország katonai erejéről, a Berlin—Róma közti megértés és barátság következményeiről, mintsem a spanyol polgárháború által okozott belső változásokról, melyek merőben új életformákat adnak Spanyolországban. Egy ezeréves fejlődés dől romba és a romokon új élet van kialakulóban, mely — a szembenálló felek bármelyikének győzelme esetén — a múlttal való teljes szakítást tűzte ki céljául. Mindkét harcbanálló fél tisztán látja, hogy a dolgokat ott folytatni, ahol azok a forradalom előtt abbanmaradtak, teljesen lehetetlen. Mindkét fél szeme előtt a „totális“ államkép lebeg: Franco tábornok a fasiszta világrendet és társadalmi berendezkedést óhajtja bevezetni, a valenciai kormány pedig

a kommunista ideológiát igyekeznek a népbe plántálni. Mivel mi Spanyolország belső átalakulását óhajtjuk megvilágítani, a következőkben teljesen figyelmen kívül hagyjuk a spanyol kérdés minden külpolitikai és diplomáciai vonatkozását.

Romanones gróf, az egyik legnagyobb spanyol államférfi, aki hosszú időn át vezető szerepet töltött be hazájának politikai életében, egy érdekes cikkében felsorolja mindazon körülményeket, melyek a spanyol nemzeti erők teljes kifejlődését akadályozzák. Cikkét így fejezi be: „Ha pedig valaki megkérdi, hogy miért nem javítottam meg a hibákat, melyeket olyan jól látok, annak csak ezt felelhetném: sajnos nem tudja, mit jelent Spanyolországban kormányozni!⁴ Hogy ezt a keserűséget megérthessük, bele kell világítanunk a spanyol nép lelkébe, melyet olyan sokan vizsgáltak, de teljesen felfedni nem tudtak. Unamuno¹, Angel Ganivet², M. Ruiz (Azorén)³, Joaquin Costa⁴ olyan mélységekig ereszkedtek népük lélekalkatának kutatásában, ameddig a faji öntudat és a hazája sorsáért aggódó szeretet csak le tud hatolni: és valamennyien végső megállapításként egy mindent elsöprő és mindent újjáépítő forradalom kitörésének szükségét hangoztatták.⁵ (Unamuno, a salamancai egyetem tanára és rektora, keserűen ironikus, szkeptikus öregember lett, senkiben és semmiben nem bízott, még a forradalom sikerében sem, úgyhogy Franco tábornokkal is összekülönbözött. A múlt évben halt meg Salamancában. Ganivet-ről pedig köztudomású, hogy népének és hazájának kétségbeejtően reménytelen helyzete kergette az öngyilkosságba.)

A spanyol népben sokkal inkább, mint Európa bármely más népében, ható erőt alkotnak a lélek legmélyén élő, majdnem tudatalattiaknak nevezhető hagyományok és a külszín vagy külsőség alá rejtett, de való mivoltukban csak nagy ritkán vagy soha napvilágra nem kerülő valóságok. Ezek a hagyományok és valóságok igen sokszor összezavarodnak és akadályozzák a politikai, erkölcsi és társadalmi tisztánlátást, mert fényük sokkal erősebb, mint a jelen sivársága. A spanyol nép a realitásokat csak későn és akkor is saját mentalitásának tükrén keresztül ismeri fel, mert beivódott, évszázadokon keresztül megmásíthatatlannak és igaznak tudott világszemléleti köd üli meg a lelkeket. Az emberek minden érzésükkel a nemzedékről nemzedékre átöröklődött múlt hagyományaiban élnek és ezt a múltat a jelenkorra és az életre kivetíteni sehogyan sem képesek. Ezért maradt Spanyolország élő anakronizmus napjainkig, az elszűnő évszázadok a népet megváltoztatni nem tudták, az átvonuló viharok megborították a föltszint, de mélyebbre hatolni nem tudtak. Érzésben és gondolkodásban minden spanyol máig is hidalgo, caballero, nemességét és előkelőségét azonban nem fejtheti ki, mert körötte mindent megváltoztatott az idő: ez a világ tehát nem az ő világa. Ezért ellensége a spanyol minden kormánynak, ellensége mindennek és mindenkinek, aki mást akar, mint ami lelke mélyén meghúzódva él. Spanyolország a Don Quijote

¹ En tomo al castizismo; El porvenir de España.

² Idearium español.

³ Castilla.

⁴ Regeneración y europeización de España.

⁵ Utalok Neller M. cikkére: A spanyol népiélek, M. Szemle, XXVII. 2. szám.

lovagok hazája, az álomországban élő álomlovagoké. Amíg Don Quijote a szélmalomokkal harcol, senkiben és senkinek kárt nem okoz, mihelyt azonban kormányozni, törvényt hozni, jogot és igazságot akar szorgáltatni, súlyos károkat zúdít nemzetére.

Ganivet mondja fentebb idézett könyvében, hogy kicsi híja, nem valósult meg a középkor részekre darabolt Spanyolországában az örök spanyol álom és nem került minden spanyol zsebébe a következő szövegű kiváltságlevél: ez a spanyol fel van hatalmazva, hogy azt csinálhassa, amit éppen akar, para hacer lo que le de la gana; s még napjainkban is sok cselekvésnek egyedüli oka és rúgója: mert nekem ez így tetszik, vagy: mert nekem ez így nem tetszik. Mint a francia királyok jegyezték rendeleteiket a középkorban: car c'est notre bon plaisir. Ez a korlátokat majdnem semmibevevő cselekvőakarat mindenkivel úgyszólván veleszületik, bátor, biztos fellépést kölcsönöz a gyermekeknek is, és gyakran lehet hallani, amint a kis emberpalánták az egymásközi vitában vagy beszélgetésben így szólongatják egymást: hombre! (ember), mujer! (asszony). Ebből következik, hogy nem lehet az embereket a tilalmak, a rendszabályok, a mindent szabályozás kényszerzubbonyába szorítani; a spanyol férfi minden körülmények között, minden társadalmi helyzetben megmarad fölényes, előkelő, udvarias caballerónak, aki lefelé előzékeny, fölfelé azonban sohasem gerinctelen. Ezt a népet betörni vagy megtörni nem lehet, vezetni kell. Igaza van Romanones grófnak, Spanyolországban nagyon nehéz kormányozni.

Hogy pedig ilyen lelkiség mellett a sok pártvillongás és belháború nem vezetett már eddig is a maihoz hasonló tragédiára, ennek oka egy egészen sajátos spanyol politikai és társadalmi berendezkedés: a törzsfőnöki rendszer (el caciquismo). Az ország ugyanis a tartományi felosztáson kívül sok apró területre, magyarán mondva, kiskirályságra oszlott, melyeknek élén a törzsfők (el cacique) voltak, akiknek döntő befolyása volt társadalmi és politikai téren, boldogulni és előbbrejutni csak az ő támogatásukkal lehetett, nélkülük vagy főként ellenük semmi sem történhetett. Mégis ez a rendszer volt az egyetlen szilárd része a spanyol közéletnek s ez tartotta fenn az országot egységesnek ezernyi pártviszály és belső egyenetlenség között, bár a nyomor nőttön-nőtt s Altamira szerint: A spanyolok jellegzetes alakja az éhező lett, aki nyomorúságát gögje megé rejtette, mert hidalgo vagy nemes származású volt.¹

A spanyol társadalom hosszmetzeti képe a múlt század közepéig nagyjából egységesnek mondható, mert, bár a vagyonmegoszlás nagyon egyenetlen volt, minden spanyol egy nagy nemesi család tagjának érezte és tudta magát, tagja volt a „raza“-nak, a fajnak, melynek október 12-én, Kolumbus amerikai partraszállásának napján, külön ünnepet szenteltek. A faji összetartozásnak ez az egysége akkor bomlott meg, mikor a fejlődő iparosodás egy új embertípust termelt ki, mely már nem érezte és nevezte magát elsősorban caballerónak, hanem obreron-ak (munkásnak), aki élesen szembefordult minden hagyománnyal és harcot hirdetett a társadalmi és szociális méltánytalanságok

¹ Historia de la civilización española, 181.

ellen. Az iparosodás és a föld kincseinek kiaknázása az eddig sötéten nyomorgó nincstelének tömegeit megrítkította ugyan, viszont az osztályharc kitörésével az addig egységesnek mutatkozó társadalmat teljesen földülta. A munkásság szervezett ereje az ipari vidékeken és Katalóniában erős sztrájkmozgalmakat vívott meg, politikai súlya pedig 1900-ban az országgyűlésbe (cortez) az első képviselőt küldte. A trón inogni kezdett, a fejtelenség napról-napra nőtt, a kormányok szédületes iramban buktak egymásután. Leghamarabb az egyház és a nagybirtokos osztály tért magához, mely kiváltságainak megtartására és megerősítésére törekedett a feltörő népi és polgári erőkkel szemben. A forradalom kitörését a világháború akadályozta meg, mely Spanyolországban is, mint a legtöbb semleges országban, viszonylagos jólétet teremtett és ennek következtében a belső harcok is elcsendesültek, de csak azért, hogy a háborút követő zavaros és gazdaságilag széteső társadalmi bomlottságokban újabb erőre kapva ismét fellángoljanak. A háború után új faktorként vonult be a spanyol közéletbe egy addig teljesen elhanyagolt társadalmi osztály: a katonaság. Primo de Rivera tábornok, hogy a trónt megmentse és a forradalom kitörését megakadályozza, magához ragadta a hatalmat és diktatórikus úton akart rendet teremteni. Fáradozása hiábavaló volt, mert lelki adottságai és tehetsége nem állottak arányban a vállalt feladattal. Nemcsak katona volt, hanem a király jóbarátja és hazájának egyik legelőkelőbb főnemese. Mikor a katona erélyét kellett volna mutatnia és éreztetnie, sok esetben a főnemes gondolkozása vezette elhatározásaiban, olyankor pedig, mikor egy főúri gesztus eredményesebb lett volna, a parancsoló katona fölényével intézkedett. Uralma még így is hét évig tartott, amit elsősorban kiváló érzékkel megválasztott munkatársainak köszönhetett.

Mikor 1930-ban Primo de Rivera lemondott, a belső válság egyszerűen kiéleződött. A helyzetet az elmúlt diktatúra félig-meddig végrehajtott intézkedései csak súlyosbították, a jobboldal vezetők nélkül maradt, a baloldali pártok pedig a terror és demagógia eszközeivel a tömegeket megnyerték maguknak. Az uralkodó, kinek sem erélye, sem kedve nem volt az eseményeket megállítani, 1931 áprilisában otthagya országát, melyben a népfront jutott uralomra: Spanyolország köztársaság lett, néhány templom és kolostor felégetésének tűzijátéka mellett. A politikai élet is megindult, Gil Robles a jobboldali elemeket tömörítette egy konzervatív katolikus köztársasági pártba, a monarchista párt is szervezkedni kezdett és mind hangosabban és türelmetlenebbül jelentkezett. A baloldali szervezkedés csakhamar kommunista vezetés alá került, Moszkva ügynökei vették át az irányítást, a terrorcselekmények mind gyakrabban fordultak elő, a hatalom és a vezetőszerep az utcáé lett, a rendőrség és a csendőrség megtagadta az engedelmességet, lábhoz tett fegyverrel asszisztált a gyűjtogatásoknál és rablásoknál. Sotelo, a monarchisták vezére gyilkosság áldozata lett, a kormány pedig nyíltan hirdette, hogy kommunista alapra helyezkedett.¹

1936 július 18-án kitört a forradalom: az afrikai garnizonok tisztikara és legénysége a madridi baloldali „vörös” kormány ellen fel-

¹ Primo de Rivera bukása utáni idők: Révész: A spanyol köztársaság mérlege, M. Szemle, XXIII. 1. szám.

lázadt. A forradalom értelmi szerzője és szervezője Sanjurjo tábornok volt, aki azonban a forradalom első napjaiban repülőszerencsétlenség áldozata lett, s ekkor választották meg vezérré Franco tábornokot, a 43 éves bátor, elszánt katonát, aki halálosan gyűlölte a madridi kommunista-szindikalista kormányt. Burgosban Cabanellas tábornokkal az élén nemzeti kormány alakult. A forradalomhoz szinte órák alatt csatlakoztak a nagyobb helyőrségek és a vezénylő tábornokok: Vilatella, Cabanellas, Mola, Queipo de Llano; Madridban egy laktanya legénysége csatlakozott a forradalomhoz, meghódoltak a Cartagenában, Cadizban, El Ferrolban horgonyzó hadihajók és minden jel arra mutatott, hogy a forradalom Franco tábornok teljes győzelmével hamarosan véget ér és Spanyolország erős, központi kormányt kap. A szovjet anyagi segítsége és a Blum-kormány támogatása azonban már a kezdet legkezdetén annyira hathatós volt, hogy a forradalom gyors befejezésének reménye elszállt, Olaszország és Németország a nemzeti törekvések mellé állottak, s most már nemcsak Spanyolország, hanem Európa is két pártra szakadt. Spanyolország „vörös“ területein megkezdődött a rémuralom, mely a városokban és a falvakban ijesztő méreteket öltött, a burgosi jelentések kb. 450 ezer emberre teszik az áldozatok számát, óriási szám, ha azt tekintjük, hogy a kormány mindössze az ország egyharmadrészét tartja hatalmában. Maga a polgárháború, hozzávetőleges becslés szerint, 400 ezer embert tart fegyverben, akiknek majdnem a fele külföldi; a háború áldozatainak száma 250 ezerre tehető halottakban és sebesültekben; az okozott károk és a költségek pedig meghaladják a 30 milliárd pezétát. A háború katonai mérlege eddig Franco tábornok seregeinek kedvez, aki csak egy nagyobb csatát vesztett Gudalajara mellett.

A háborún túl azonban, már amennyire ez lehetséges volt, mindkét harcban álló fél területein megindult az építő munka is, bár ez a mai viszonyok közt nagy nehézségekbe ütközik, mert a háború most sokkal elkeseredettebben folyik, mint egy félévvel ezelőtt. Itt az egyik félnek el kell buknia. A belháború kitörésének évfordulóján Franco tábornoknak egy amerikai újságíró a következő kérdést adta fel: „Szíveskedjék megmondani, milyen feltételekkel fogadná el a háború befejezését, vagy egy megegyezést, mely véget vetne a spanyol vér ömlésének?“ — „Semilyennel; a kegyelemre való megadással.“ (LaPrensa, 1937 július 14.)

Ilyen elkeseredett hangulatban az ország vezetőinek minden figyelme a háborúra irányul, egy állandóbb jellegű államélet alapjainak lerakása majdnem lehetetlen. A harcbanálló felek politikai céljai ismertek, a valenciai kormány ideálja a szovjetállam, míg Francóék a fasiszta kormányrendszer hívei.

A valenciai kormány helyzete rendkívül nehéz, aminek több oka van. A vörös uralom első napjaiban az akkor még madridi kormány szabadjára engedte a csőcseléket, mely vagyonban és emberéletben jóvátehetetlen pusztítást vitt végbe, főleg azonban a katonatisztek kiirtása bosszulta meg magát keservesen, mert a katonaság vezetők nélkül maradt, az idegen, francia és orosz tisztiek pedig fegyelmet tartani nem tudtak és máig sem tudnak. A spanyol harcos nép, de nem

katona, még saját tisztjeinek is gondot ad a fegyelmezés, az idegen tisztek pedig erre egyenesen képtelenek. Rengeteg bajt okoznak a menekültek, számuk 250 ezer körül van, akiket a kormány ellátni képtelen, s bár a fejadagokat állandóan csökkenti, az élelmezésben állandó zavarok vannak. A kormány nem úr a saját portáján és parancsolna, de nincs kinek. Valencia és környéke Spanyolország legdúsabb termő vidéke, hatalmas narancs- és olajfaerdőkkel, kitűnően berendezett öntözőcsatornákkal és aránylagosan általános jóléttel. Alig hihető, hogy az ottani lakosság túlzottan lelkesednék a nyakára szabadított orosz katonaságért. Katalónia ipara is teljesen elpusztult, az egyedüli látható hatalom pedig a csöcselék, mely erősen anarchista ízű tüntetésekben nyilvánítja véleményét, amikor Barcelona utcáin szabályos tűzharcok vannak. Maguk a barcelonai kormánylapok is beismerik, hogy a lakosság 90 százalékban megbízhatatlan, erősen Francopárti. Hát ki akkor a kommunista? Talán az a néhány hisztérika, akiknek fényképe és hősi tettei a forradalom első idejében annyit szerepeltek? Kinek a kedvéért aggatták ki Barcelona utcáin Sztálin és Lenin óriási méretű arcképeit? Boldogabb a barcelonai proletárasszony, ha a Plaza Rója (Vörös-tér) kőcöckáin taposnak bele az orosz csizmák, mikor ordítózva tüntet a napi kenyéradagért? És ha azt a szegény asszonyt agyonlőtték, mi haszna abból a gyerekének, ha a régi spanyol nevű árvaház helyett most a Residencia Infante Clara Zetkin száraz kenyérrel rágja? A valenciai kormánynak csak külpolitikai téren előnyösebb a helyzete, mert Franciaország, Anglia, Oroszország és a Népszövetség mellette van.

Nem lenne teljes a kép, ha egy valenciai újsághírt nem közölnék: 1937 augusztus 16-án mondták hosszú idő után az első misét Valenciában, melyen Manuel Irujo igazságügyminiszter és más húsz előkelőség megáldozott.

Áttekinthetőbb és sokkal vigasztalóbb képet nyerünk Franco tábornok országrészből, ahol a jövő Spanyolországa kezd kialakulni. Franco tábornok legnagyobb ereje abban van, hogy megosztás nélkül egész Spanyolország és, Mexikó kivételével, egész Spanyol-Amerika osztatlan szimpátiáját és támogatását bírja. Megvalósításra váró politikai ideálja a fasiszta, közelebbről a korporatív gondolat fokozatos bevezetése. Franco megbízta E. Aunós katalán ügyvédet, Primo de Rivera volt munkaügyi miniszterét, hogy a spanyol fasiszta párt programjának alapján egy új alkotmánytervezetet dolgozzon ki. Most az egész terv Franco előtt fekszik, aki a következő elvek szerint óhajtja Spanyolországot átreformálni: 1. Az Egyház és az állam későbbi időpontban fognak megegyezni. 2. Spanyolországnak azon államok sorába kell magát felküzdenie, melyek közt történelménél és államiságánál fogva lennie kell. A szárazföldi, tengeri és légi haderőt ki kell fejlesztenie. Spanyol-Amerikával szoros gazdasági és kulturális kapcsolatot kell létesítenie. 3. A művelhető terület családi birtokokra osztatik fel. A telepítés kérdésének megoldása az állam feladata, mely terveinek megvalósulásában az ifjúság közreműködését hathatósan igénybe veszi. 4. A spanyol állam totális állam lesz a nemzeti egység és integritás szolgálatában. A politikai pártok és a parlamentarizmus kárlel-

hetetlenül eltöröltetnek. 5. A nemzeti szindikalista állam minden egyéni kezdeményezést megenged, mely a kollektív érdekekkel összhangban van, de minden oly kapitalista rendszert és felfogást visszautasít, mely a munkások érdekeit semmibevenni igyekszik. 6. Gazdasági téren az új Spanyolország korporatív alapokon nyugvó termelői szindikátus lesz. Az állam hiteket nyújt a szociális és földművelési reformok támogatására, egyben azonban a munkásokat és a földműveseket a kizsákmányolástól megvédi. 7. Az általános munkakötelezettség bevezetése. 8. A végleges államforma kérdése későbbi időpontra halaszthatik.

Tervének megvalósításához az első lépés a régi pártok feloszlata és a nemzeti erőnek egy pártba: a spanyol nemzeti pártba való tömörítése volt. A pártok feloszlásával sok, azelőtt nagy szerepet játszó politikus tűnt el a politikai életből, sőt legtöbbjük Spanyolországból is. Egyelőre úgy látszik, hogy Franco tábornok feje nem nagyon fáj értük, mert kerékkötőkre nem volt szüksége. A pártok megszüntetése hatalmi szóval könnyen ment, de közös nevezőre hozásuk már nehezebb feladat, mert bár mindegyik párt nemzeti alapon állott, a részletkérdésekben elég mélyreható ellentétek vannak köztük, így Gil Robles pártja a parlamentarizmus fennmaradását követelte; a karlisták az egyház hatalmának megerősödését kívánják, amire a falangisták (a spanyol fasiszták neve) egyáltalán nem esküsznek; a királypártiak azonnali restaurációt követelnek, de a jövőző uralkodó személyében megegyezni nem tudnak. Maradékalanul Franco pártján állanak a falangisták; már nehezebb a helyzet a karlistákkal, akik, úgy látszik, élesebben hangsúlyozott jobboldali politikát követelnek és eme követeléseik kivívásában a spanyol hadsereg tisztikara is támogatja őket.

Kétségtelen eredménye a polgárháborúnak, hogy az úgynevezett regionalismo-nak, a baszk tartományok és Katalónia függetlenségre törekvésének véget vetett. A baszk tartományok: Viscaya, Galicia és Asturias, vagy amint ezeket a területeket baszk nyelven nevezik, Euzkadi, most a háborúban a kormány mellé állott, nem azért, mintha érzületben kommunista lett volna, hanem mert így vélte elnyerhetőnek függetlenségét. Most, hogy Franco seregei fegyverrel foglalták el ezeket a tartományokat, egészen bizonyos, hogy a függetlenségre és elszakadásra való törekvést egyelőre el fogják fojtani. Másik tartomány volt Katalónia, mely évtizedek óta harcolt függetlenségéért. A háború óta helyzete majdnem kibírhatatlan, mert ipara és kereskedelme elpusztult, a nép ki van zsarolva, le van rongyolódva, jórészen idegen katonaság és csőcselék ül a nyakán. Sok-sok idő fog elmúlni, míg a kormány ezt az országrészt ismét talpraállítja, a porbaszított katalán népben minden harci vágy hosszú időre meghalt.

Van azonban két kérdés, melynek megoldása még súlyos gondokat fog Spanyolországnak okozni: a nagybirtok, másodszor pedig az egyház és állam viszonya. Spanyolországban a klimatikus, geográfiai és csapadékmegoszlási viszonyok a földművelés rendszeres irányítását nagyon megnehezítik, a földművelésből élő zsellérek és a fölöttük elhelyezkedő kiscgazdasztály helyzete pedig katasztrofális. Földhöz jutni ugyanis lehetetlenség, mert minden talpalatnyi művelhető terület

vagy hitbizományi, vagy holtkézi birtok s bizony a barlanglakás, mint települési típus, Spanyolországban nem tartozik a ritkaságok közé! Nem lehet túlzásnak minősíteni a statisztikák adatát, hogy a művelhető földnek majdnem a fele kötött birtok, a másik felén pedig kb. 15 millió ember osztozik, veritékezik és küzd a mindennapi falatka kenyérért. Franco programmba vette a földbirtokrendezést, amit nagy eréllyel kell végrehajtania, ha azt akarja, hogy ez a kérdés nyugvóra jusson.

Ugyanilyen nehéz, sőt talán még fogasabb kérdés az egyház és az állam viszonyának végleges rendezése, mert itt nemcsak birtokpolitikai, hanem társadalmi, közművelődési és oktatásügyi szempontokat is figyelembe kell venni és olyan megoldást találni, mely ne sértse a nép vallásos érzését, másrészt pedig az állam nyugodt fejlődését is biztosítsa. A kérdéskomplexum megoldása és az ehelyütt csak vázlatosan említett problémáknak nyugvópontra helyezése olyan feladat, melyhez csak a legnagyobb körültekintéssel szabad az újonnan alakuló állam urainak hozzányúlniok. Az ország rendíthetetlenül katolikus érzésű, sőt maga Franco tábornok is mélyen vallásos ember, aki kétségtelenül meg fogja találni azt az alapot, melyen az egyház és állam viszonyát rendezni kell, anélkül hogy a nép egészének kitöríthetetlenül beivódott vallásosságát és katolikus érzéseit sértené. Ilyen megoldásra pedig annál inkább szükség van, mert a felkelők zömét a spanyol intranzigens katolikusok táborá — a karlisták — adják, akikkel Franco tábornok és környezete ellenkezésbe kerülni nem akarhat. A probléma mindenesetre súlyos nehézségeket rejt magában, melyeknek kielégítő megoldása a mainál nyugodtabb légkört kíván. Egy dolog azonban kétségtelen: a nemzet vallásos érzületéhez és egységéhez hozzányúlni nem fognak.